

Agris Bitāns, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Latvija

PERSONAS NEMANTISKO TIESĪBU UN LABUMU CIVILTIESISKĀS AIZSARDZĪBAS IZAICINĀJUMI UN PILNVEIDES IESPĒJAS

CHALLENGES AND IMPROVEMENT OPPORTUNITIES FOR CIVIL PROTECTION OF INDIVIDUAL'S NON-PECUNIARY RIGHTS AND INTERESTS

Summary

The article attends to the challenges regarding protection of non-material rights and values brought about by contemporary developments. The author bridges the historical origins of personal rights and the modern society.

The article draws attention to the fact that, since several personal rights could legally exist without subject, and the existence of such rights is dependent on certain conditions, these rights should be more accurately called quasi rights. Death or liquidation of a legal entity does not terminate all the personal rights thereof, and there are some positive developments in case law provided by concurring opinion in case No. 2017-33-03 provided by J. Neimanis, Justice of the Constitutional Court.

However, the existing legislation and case law still contain a lot of risks hanging over the provision of appropriate compensation for non-pecuniary loss.

Atslēgvārdi: nemantiskais kaitējums, aizsardzība, kompensācija, civilprocess

Keywords: non-pecuniary loss, protection, compensation, civil proceedings

Ievads

Aizvien lielāka uzmanība tiek pievērsta nemantiskiem labumiem, tiesībām vai interesēm un to civiltiesiskajai aizsardzībai. Tas ir saistīts vispirms ar nemantisko labumu un vērtību kā civiltiesiski aizsargājumu objektu plašāku atzišanu un gatavību tos tiesiski aizsargāt. No otras puses, mūsdienu dzīves sociālās un tehniskās iespējas rada lielāku un daudzveidīgāku iespēju aizskart nemantiskos labumus un tiesības un attiecīgi nodarīt kaitējumu. Piemēram, kad mediķi noslepkavotam vīrietim bez saskaņošanas izņem nieres,¹ kad sievietes tiek slēpti filmētas skolās, darbavietās, tualetēs un uzlaikošanas kabīnēs un uzfilmētie materiāli tiek demonstrēti pornogrāfijas vietnēs un

¹ Mediķi Latvijā noslepkavotam vīrietim bez saskaņošanas izņēmuši nieres, *apollo.lv*, <https://www.apollo.lv/6445633/mediki-latvija-noslepkavotam-virietim-bez-saskanosanas-iznemusi-nieres> [aplūkots 2018. gada 7. aprīlī].

citur internetā² vai kad meitene atrakciju parkā nejausi atrod sava vectēva kapakmeni.³ Tehnoloģiskā attīstība rada jaunus nemantiskus labumus, par kuru esamību pirms kāda laika nebija iespējams iedomāties, piemēram, personas datus un vēlāk tiesības uz dinamisko interneta protokola adresi,⁴ ka upe tiks atzīta par dzīvu būtni⁵ vai radīsies jautājums par sociālo kontu piederību pēc to īpašnieku nāves.⁶

Tiesiskās attiecības var rasties starp personām sakarā ar nemantiskiem un mantiskiem labumiem (objektiem),⁷ līdz ar to līdzās mantiskām tiesībām civiltiesības regulē arī nemantiskas tiesības.⁸ Lai arī likumdošanas aktos tiek veikti labojumi, lai ieviestu vienotu un visaptverošu terminu “nemantisks kaitējums”,⁹ tas nenozīmē, ka problēmas attiecībā uz nemantisko tiesību un labumu aizsardzību Latvijā nepastāv.

Skaidrs, ka vispirms tiek atzīti aizsargājami objekti, vērtības un interese un tikai pēc tam kārtā tiesībām (personiskajām tiesībām), kuru mērķis ir aizsargāt minētos labumus. Tie var pārklāties, tāpēc svarīgi tos nodalīt, lai nodrošinātu atbilstošu aizsardzību. Tādēļ ir svarīgi veikt isu vēsturisku personisku tiesību attīstības apskatu, lai pēc tam iezīmētu to iespējamo civiltiesisko aizsardzību tuvākajā nākotnē Latvijā.

Civiltiesību individuālisms un persona (indivīds) civiltiesībās

Civiltiesības kā privātās tiesības savas brīvas pašregulēšanās dēļ visvairāk aizsargā personas subjektīvās tiesības pretstatā publiskām tiesībām, kur tām ir daudz mazāka

² Korejas sievietes iziet demonstrācijā pret slēptu filmēšanu, *delfi.lv*, <https://www.delfi.lv/news/arzemes/tukstosiem-sieviesu-dienvidkoreja-proteste-pret-slepto-kameru-pornografiju.d?id=50193709> [aplūkots 2018. gada 7. aprīlī].

³ Vācijā atrakciju parkā meitene nejausi atrod sava vectēva kapakmeni, *delfi.lv*, <http://www.delfi.lv/news/arzemes/vacija-atrakciju-parka-meitene-nejausi-atrod-sava-vecteva-kapakmeni.d?id=49538825> [aplūkots 2018. gada 7. aprīlī].

⁴ Sk. Eiropas Savienības Tiesas 2016. gada 19. oktobra spriedumu lietā Nr. C-582/14, kas ir pieejams latviešu valodā: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=184668&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1328710> [aplūkots 2016. gada 25. oktobrī].

⁵ Upe Jaunzēlandē oficiāli atzīta par dzīvu būtni, *apollo.lv*, <https://www.apollo.lv/5986611/upe-jaunzelande-oficiali-atzita-par-dzivu-butni> [aplūkots 2018. gada 7. aprīlī].

⁶ “Milzu morgs” – miruši cilvēki pārņem sociālo tīklu “Facebook”, *apollo.lv*, <https://www.apollo.lv/6590624/milzu-morgs-mirusi-cilveki-panem-socialo-tiklu-facebook> [aplūkots 2019. gada 27. aprīlī].

⁷ Синайский В. Основы гражданского права в связи с частью III Свода узаконений, действующей в Латвии и Эстонии. Рига: Валтерс и Рапа, 1931, с. 318; Гражданское право: в 4-х томах. Том 1: Общая часть. Суханов Е. (отв. ред.). Москва: WoltersKluwer, 2006, с. 43; Сенчищев В. Объект гражданского правоотношения. Актуальные проблемы гражданского права. Москва: СТАТУТ, 1998, с. 112, 119, 128, 154, 155, 158; Agarkovs M., Bratuss S., Genkins D., Serebrovskis V., Škundins Z. Civiltiesības. I sējums. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1946, 90. lpp.

⁸ Sinaiskis V. Personiskas tiesības, alimenti un pirkšana-pārdošana. Jurists, 1929, Nr. 5 (12), Rīga: Aequitas, 148. sleja.

⁹ Sk., piemēram, Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atbildzināšanas likuma 11. pantu, Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atbildzināšanas likuma 8. pantu, Patentu likuma 64. pantu, Likuma “Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.1 pantu, Dizainparaugu likuma 48.1 pantu.

nozīme.¹⁰ Jāatceras, ka civiltiesības mūsdienu izpratnē Senajā Romā radās kā “taisnības tiesības”,¹¹ kuras visupirms realizēja subjektu izteikti privātās (personiskās) intereses.¹²

Šī iemesla dēļ tās tiek pamatoti atzītas par individuālām,¹³ ar tām raksturīgu juridisku decentralizāciju, t. i., atsevišķu autonomu personu noteiktu brīvību un privātu iniciatīvu,¹⁴ līdztiesību un tiesību subjektu patstāvību.¹⁵

Vēsturiski cilvēka atzišana individuālā līmenī paaugstināja personas pašvērtējumu un attiecīgi veicināja personisko interešu apziņu.¹⁶ Personas dzīves individualitāte izraisīja individualitāti civiltiesiskajā apgrozībā un tiesību aizsardzībā.¹⁷ Attiecībā uz personiskajām tiesībām V. Sinaiskis norādīja uz to, ka tās prezumē vairākus būtiskus elementus: brīvību, vienlīdzību, individuālas tiesības un sabiedrības locekļa pienākumus privāttiesiskā sfērā.¹⁸ Personas individualisms un tā aizsardzības nodrošināšana Latvijas tiesību teorijā un tiesu praksē nav līdz galam izprasta.

Sakarā ar civiltiesisko attiecību subjektu izteikti privātās (personiskās) intereses aizsardzību tajās pastāv **civiltiesisko attiecību subjekta autonomijas princips**.¹⁹ Brīvība ir civiltiesiskās personības jēdziena būtisks elements, t. i., tiesība līdzīgi citiem

¹⁰ Hvastovs V. Vispārīgā tiesību teorija. Rīga: Leta, 1924, 127. lpp.

¹¹ Civiltiesībās taisnīguma princips ir nemainīgi izpaužams pienākumā atjaunot cietušo personu iepriekšējās tiesības, kādas pastāvēja pirms tiesību aizskāruma nodarīšanas (*restitutio in integrum*). Sīkāk par to sk.: Bitāns A. Taisnības apziņa, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu. Jurista Vārds. Latvijas Vēstnesis. Nr. 25/26 (283/284). 2003. 08. jūlijs. Bitāns A. Tiesas ieskaits un svarīgi iemesli civiltiesisku strīdu risināšanā. Latvijas Universitātes raksti Nr. 667, Rīga: LU, 2004, 119. lpp., Horn N., Kötz H., Leser H. German private and commercial Law: an introduction. Oxford: Clarendon Press, 1982, p. 153, kā arī Sinaiskis V. Taisnības princips Latvijas civiltiesībās. Jurists Nr. 7/8, 1937, 121. sleja, Бартошек М. Римское право. Понятия, термины, определения. Москва: Юридическая литература, 1989, с. 26–27, Дождев Д. Римское частное право. Учебник для вузов. Москва: ИНФРА М-НОРМА, 1997, с. 29.

¹² Дождев Д., с. 2, 254, 305–306, Hvastovs V., 74. lpp.

¹³ Hvastovs V., 79. lpp.

¹⁴ Taisnības labad ir jānorāda, ka V. Sinaiskis uzsver, ka tas nav tik kategoriski, norādot, ka “katrā civiltiesībā ir vienmēr divi elementi: individuālais un sabiedriskais”. Vispār tiesībās nekad nevar būt tikai viens no minētajiem elementiem, kaut arī publiskās tiesībās dominē sabiedriskais elements, bet privātajās tiesībās – individuālais. Individuālais elements (autonomija) nav absolūts. Sabiedriskā elementa pastiprināšanu V. Sinaiskis nosauc par civiltiesību socializāciju. Sk. Sinaiskis V. Latvijas saistību tiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 110. lpp. Tomēr viņš norāda, ka mūsdienu civiltiesību teorijai, balstoties uz “tīri individuālu un kopēju sintēžu pamatiem”, “nedrīkst iznīcināt to, kas katrā atsevišķā cilvēkā ir īpatnējs un raksturīgs”. Sinaiskis V. Civiltiesību teorija un prakse. Jurists, Nr. 4/5, Rīga, 1933, 102. sleja, Синайский В. Основы гражданского права в связи с частью III Свода узаконений, действующей в Латвии и Эстонии. Рига: Валтерс и Рапа, 1931, с. 390.

¹⁵ Гражданское право. Словарь-справочник. Москва: Издание г-на Тихомирова, 1996, с. 96.

¹⁶ Дождев Д., с. 14.

¹⁷ Мурозев С. Гражданское право древнего Рима. Москва: Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1883, с. 492.

¹⁸ Sinaiskis V. Personība un personiskās tiesības jaunajā Civillikumā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 2. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 328. lpp.

¹⁹ Tuvāk par to sk.: Bitāns A. Vispārīgie principi, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu. Jurista Vārds. Latvijas Vēstnesis. Nr. 37 (295). 2003. 14. oktobris, Bitāns A., 2004, 117. lpp., Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u Tiesiskās informācijas centrs, 1996, 108. lpp., Hausmaninger H. The Austrian Legal System. Wien: Kluwer Law International, 2000, p. 254.

izpausties privāttiesiskā sfērā (autonomija kā pašdarbīgas personības elements),²⁰ tā nodrošina individualitātes attīstību.²¹ **Individualitāte un brīvība ir būtiski civiltiesību elementi.**²² Civiltiesisko attiecību subjekta brīvība ir viens no civiltiesību vispārīgiem tiesību principiem, un līdz ar to nav iedomājama pilnīga personas individualitātes izpausme, ja ir ierobežota pašas personas brīvība.

V. Sinaiskis jau savulaik norādīja uz divu principu – individuālā un sociālā – konkurences pastāvēšanu.²³ Šī konkurence starp indivīda un sabiedrības interesēm eksistē arī tagad, piem., personas intereses uz privātās dzīves un goda un cieņas neaizskaramības konkurence ar citu personu interesi uz vārda (preses) un uzskatu brīvību. Mūsdienu tehnoloģiskās iespējas rada tā saucamās personības zādzības risku, kā arī drīz varētu būt jādomā par “personības pārnesi” pēc galvas transplantācijas.²⁴

Mūsdienu personisko tiesību doktrīna aizsākās 1877. gadā,²⁵ kad Karls Greiss (*Karl Greis*) autortiesības kopā ar citām “individuālajām tiesībām” (*Individualrechten*) klasificēja kā atsevišķu tiesību kategoriju Vācijas civiltiesībās. Savukārt Oto Frīdrihs Gērke (*Otto Friedrich Gierke*) līdzīgā ceļā uzskaitīja autortiesības starp personiskajām tiesībām (*Persönlichkeitsrechten*), t. i., tiesībām pašam uz savu personu, un kuras attiecināja uz vispārīgajām personiskajām tiesībām, t. i., pamattiesībām, kas veido pamatu visām subjektīvajām tiesībām.²⁶

Jau Senajā Romā par personu kā tiesību subjektu tika atzīti gan cilvēks savu dabisko īpašību dēļ (ja neskaita vergus), gan sociāli veidojumi – juridiskas personas. Kā atzinis V. Sinaiskis, par tiesību subjektu vai personu tiesībās var būt jebkurš tiesiskais indivīds, kuram sabiedrība atzīst tiesisku spēju iegūt tos vai citus tiesiskos stāvokļus un spēju tos realizēt tieši vai netieši ar to vai citu aktu starpniecību.²⁷ Svarīgi uzsvērt, ka vispirms ar personiskajām tiesībām saprot ar tiesībām nodrošinātu iespēju būt par tiesību vienību, personu tiesībās, kas nodrošina personai divas personiskās tiesības: 1) tiesības ieņemt noteiktu tiesisko pozīciju vai stāvokli un 2) realizēt šo statusu vai stāvokli civiltiesiskajā sabiedrībā.²⁸ Tiesības uz pārstāvēšanu (dalību) civiltiesiskajā

²⁰ Sinaiskis V. Personība un personiskās tiesības jaunajā Civillikumā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 2., 327. lpp.

²¹ Гражданское право. Том 1. Суханов Е. (отв. ред.). Москва: БЕК, 1994, с. 26.

²² Sinaiskis V., 1938, 328. lpp., Гражданское право: в 4-х томах. Том 2: Вещное право. Наследственное право. Исключительные права. Личные неимущественные права. Суханов Е. (отв. ред.). Москва: WoltersKluwer, 2007, с. 410.

²³ Sinaiskis V. Civiltiesības. Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. I. Vispārējie civiltiesību pamati (Prolegomena). Rīga: Valters un Rapa, 1935, 47. lpp.

²⁴ Ķīnā īsteno pirmo veiksmīgo galvas transplantācijas operāciju. DELFI. [http://www.delfi.lv/news/arzemes/kina-isteno-pirmo-veiksmīgo-galvas-transplantācijas-operāciju.d?id=49460901](http://www.delfi.lv/news/arzemes/kina-isteno-pirmo-veiksmigo-galvas-transplantācijas-operāciju.d?id=49460901) [aplūkots 2017. 17. novembrī]. Kā dzīvo cilvēks, kuram pirmajam tiks transplantēta galva. DELFI. <http://www.delfi.lv/izklaide/skats/zinas/ka-dzivo-cilveks-kuram-pirmajam-tiks-transplantēta-galva.d?id=46161159> [aplūkots 2017. 17. novembrī].

²⁵ Neethling J., Potgieter J. M., Visser P. J. Neethling's Law of Personality. Second Edition, LexisNexis: Durban, 2005, p. 5.

²⁶ Gompel S. Formalities in Copyright Law. An Analysis of their History, Rationales and Possible Future, Wolters Kluwer: Amsterdam, 2011, p. 260.

²⁷ Синайский В., с. 334.

²⁸ Ibid., с. 336.

sabiedrībā vai tiesība būt par personu pieder pie cilvēka un juridisko personu būtiskākajām tiesībām.²⁹ Šo apstākli ir svarīgi atcerēties tiesām gan tad, kad tiek celtas prasības par kādu tiesību atzīšanu, gan tad, kad tiesai ir jālemj par kāda tiesību subjekta tiesību ierobežošanu vai izbeigšanu, jo tiesību subjekts vienlaikus ir arī tiesību objekts un augstākā vērtība.³⁰

Kā precīzi norādījis V. Sinaiskis, pareizai personisko tiesību sistēmas izzināšanai ir liela nozīme civiltiesībās un romiešu tiesību recepcijas rezultātā pandektu tiesības paturēja to izteikti individuālo sākumu, bet pazaudēja nemantisko pusi, saglabājot izteikti mantisko sākumu.³¹ Un līdz ar to vēl joprojām aktuāls ir Sinaiska uzstādījums – civiltiesībās vairāk jāatzīst personiskās tiesības.³²

Personisko tiesību rašanās un pastāvēšanas īpatnības

Personiskās tiesības var piemist kā fiziskām, tā arī juridiskajām personām un citiem tiesību subjektiem. Daļa subjektīvo personisko tiesību piemīt visām personām vienādi (vai arī atsevišķi fiziskām un juridiskām personām vienādi) un nav atkarīgas no subjekta sociāli ekonomiskā statusa, un savukārt daļa subjektīvo personisko tiesību piemīt tikai daļai personu. Atšķirības pastāv ne tikai starp fiziskajām un juridiskajām personām, bet arī katrs tiesību subjekts ar savu darbību var radīt atšķirīgu personisko subjektīvo tiesību apjomu, un gala rezultātā tas individualizē šo personu.

Civiltiesības regulē personas rašanos un izbeigšanos, kā arī personisko tiesību personisko tiesību rašanos un izbeigšanos. Personiskajām tiesībām bez citām īpatnībām ir raksturīgas to izcelšanas un izbeigšanas īpatnības.³³

Personiskās tiesības nodibinās ar paša subjekta rašanos, un tās rodas subjektam pēc likuma, paša subjekta darbību vai juridiskā fakta rezultātā, taču **daļa personisko tiesību var rasties vēl pirms personas rašanās** (cilvēka piedzimšanas un juridiskas personas rašanās) **un pastāvēt pēc personas izbeigšanās** (cilvēka nāves).³⁴ Ir interesanti vērtēt, kā jau pagājušā gadsimta pirmajā pusē izteiktās idejas par dažu personisko tiesību atzīšanas nepieciešamību ir attīstījušās mūsdienās.

Piemēram, V. Sinaiskis savulaik norādīja, ka par personu kā subjektu ir jārunā jau no tā ieņemšanas brīža.³⁵ Patlaban tiesību doktrīnā arvien noteiktāka kļūst tendence atzīt, ka dzīvība un līdz ar to arī tiesības uz dzīvību rodas no ieņemšanas brīža.³⁶ To, ka

²⁹ Синайский В., с. 348.

³⁰ Ibid., с. 389.

³¹ Ibid., с. 391–392.

³² Ibid., с. 392.

³³ Par personisko tiesību rašanās un izbeigšanās īpatnībām sk.: Bitāns A. Personisko tiesību rašanās un izbeigšanās īpatnības. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 414.–420. lpp.

³⁴ Ibid., 419.–420. lpp.

³⁵ Синайский В., с. 342.

³⁶ Liholaja V. Atbildība par nedzimuša un jaundzimuša bērna dzīvības apdraudējumu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 27.–43. lpp., Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 175.–176. lpp.; Синайский В., с. 342–343; Markesinis B.,

vēl nedzimušas personas dzīvība ir aizsargājama, apliecina Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma 1. pants³⁷: “Šā likuma mērķis ir noteikt tiesiskās attiecības seksuālās un reproduktīvās veselības jomā, lai aizsargātu **nedzimušu dzīvību** [raksta autora izcēlums treknrakstā] un jebkuras personas seksuālo un reproduktīvo veselību”. Jautājums par kaitējumu nedzimušam bērnam tiek skatīts tā saucamās “nevēlamās / negribētās piedzimšanas” (*wrongful birth*) un (*wrongful life*) prasību lietās.³⁸ Tāpat V. Sinaiskis izteica ideju par nepieciešamību tēvam paredzēt tiesības apstrīdēt abortu,³⁹ taču Eiropas Cilvēktiesību tiesa neatzina šādas tiesības tēvam.

Arvien aktuālāks kļuvis aicinājums atzīt personas tiesības uz pašnāvību, lai ne tikai nepamatoti neierobežotu šīs personas civiltiesības,⁴⁰ bet izrādītu cieņu cilvēka personībai un tā autonomijai, jo tās ir neatņemamas personiskās tiesības.⁴¹ Personai vairs netiek noteiktas negatīvas sociālas un tiesiskās sekas pašnāvības dēļ, bet vairākās valstīs tiek atzītas arī paša subjekta tiesības izbeigt dzīvību (eitanāzija), t. i., tā saucamās tiesības uz “nāvi”.⁴²

V. Sinaiska izteiktā ideja, ka tiesības uz ģimeni un intelektuālā īpašuma tiesības rada pamatu runāt par sava veida tiesībām uz sociālo nemirstību,⁴³ tagad arvien aktuālāka kļūst attiecībā uz tiesībām uz sociālo tīklu kontu piederību pēc to izveidotāju nāves. Tāpat doma par tiesību subjekta tiesībām rīkoties ar sevi, t. sk., tiesības noteikt rīcību ar savu ķermeni pēc nāves (piemēram, nodošanu zinātniskiem eksperimentiem) un tā apglabāšanas nosacījumiem (kremēšanu u. tml.),⁴⁴ ļauj pamatoti secināt, ka **personiskās tiesības pastāv vai turpina darboties pēc personas nāves**.

Lai gan tiesību literatūrā tiek norādīts, ka tiesības uz dzīvību beidzas ar personas nāvi,⁴⁵ šāda nostāja nav atzīstama par precīzu, jo gan tiesību doktrīnā, gan tiesu praksē

Unberath H. The German Law of Torts. A Comparative Treatise. Oxford: Hart Publishing, 2002, p. 45, 149, 161; Hausmaninger H., p. 238; Markesinis B., Deakin S. Tort Law. Oxford: Clarendon Press, 1999, pp. 73, 151–153, 243–244, 251–255; Mullis A., Oliphant K. Torts. London: Macmillan, 1997, pp. 86–87.

³⁷ Seksuālās un reproduktīvās veselības likums: 2002. gada 31. janvāra likums (spēkā no 01.07.2002.). Latvijas Vēstnesis, 19.02.2002., Nr. 27; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2002, Nr. 5.

³⁸ Markesinis B., Unberath H., pp. 156–191; Mullis A., Oliphant K., pp. 86–88; Markesinis B., Deakin S., p. 152–153; Durant I. C. Belgium. In: Koziol H., Steining B. C. (eds.). European Tort Law 2010. Berlin: De Gruyter, 2011, pp. 48–50; Bargelli E. Italy. Ibid., pp. 311–313; Bargelli E., pp. 351–353; Steining B. C. Austria. In: Koziol H., Steining B. C. (eds.). European Tort Law 2007. Wien / NewYork: Springer, 2008, pp. 150–152.

³⁹ Синайский В., с. 349.

⁴⁰ Tajā laikā pašnāvība tika atzīta par neatļautu darbību, ko nosodīja gan baznīca, gan tam bija arī civiltiesiskas sekas, piem., tika liegtas tiesības rīkoties ar savu mantu ar testamentu. Ibid., c. 349.

⁴¹ Ibid., c. 349–350.

⁴² Poļaks R. Tiesības uz nāvi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017; Стецовкий Ю. Право на свободу и личную неприкосновенность. Нормы и действительность. Москва: ДЕЛО, 2000, с. 23–24; Austrālietis realizē izkarotas tiesības mirt. Pieejams: <http://nra.lv/pasaule/2856-australiets-realize-izkarotas-tiesibas-mirt.htm> [aplūkots 2009. gada 24. septembrī].

⁴³ Синайский В., с. 359.

⁴⁴ Ibid., c. 379–380.

⁴⁵ Ibid., c. 343; Гражданский кодекс Украины: Коментарий. Том I. Харитоновна Е. и Калитенко О. (ред.). Харьков: Одиссей, 2004, с. 412.

tiek atzīta tiesību uz dzīvību garantēšana (aizsardzības pastāvēšana) arī pēc personas nāves, t. i., pēc pašas dzīvības izbeigšanās. Tā administratīvajā lietā Nr. A42235304 administratīvā apgabaltiesa⁴⁶ atzina – lai gan “līdz ar personas nāvi viņa pārstāj eksistēt, un mirusi persona vairs nav un nevar būt nekādu tiesību subjekts, tas tomēr nenozīmē, ka izbeigts jebkāds tiesiskais regulējums attiecībā uz lietām un tiesībām, kas pastāvēja personas dzīves laikā” (15.–15.1.). Šajā sakarā tiesa, atsaucoties uz Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 2. panta un Eiropas Cilvēktiesību Tiesas spriedumu lietā *Calvelli un Ciglio pret Itāliju*, izdara pamatotu secinājumu, ka “personas tiesības uz dzīvību tiek garantētas arī caur tādiem mehānismiem, kuri darbojas tieši pēc personas nāves, tādējādi preventīvi darbojoties arī personas dzīves laikā” (15.1.). Tātad, lai arī subjekts vairs nepastāv, turpinās šī subjekta tiesību uz dzīvību aizsardzība, **noskaidrojot personas nāves apstākļus vai iemeslus, t. sk., medicīnisko aprūpi pirms nāves, notiek arī tiesības uz dzīvību realizācija pēc personas nāves.**

To, ka jautājums par personisko tiesību izbeigšanos ar personas nāvi nav tik nepārprotams, apliecina Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2018. gada 18. oktobra spriedums lietā Nr. 2017-33-03 “Par Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumu Nr. 1268 “Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi” 3.¹ un 15. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam”, kuram sekoja triju tiesnešu atsevišķās domas.⁴⁷ Par progresīvu būtu uzskatāma nostāja, kas ir pausta Satversmes tiesas tiesneša Jāņa Neimaņa atsevišķajās domās, par to, ka prasījums par kompensāciju sakarā ar nodarīto nemantisko kaitējumu var būt mantojams. Tas apliecina, ka vismaz tiesības uz personisko tiesību civiltiesisku aizsardzību var turpināties pēc personas nāves.

Tas savukārt liek secināt, ka **daļu no personiskajām tiesībām var apzīmēt kā kvazitiesības, jo tās var rasties pirms tiesību subjekta un turpināties pēc tiesību subjekta izbeigšanās.**⁴⁸

Izaicinājumi nemantisko tiesību un labumu aizsardzībai Latvijā

Līdzās nepieciešamībai pilnveidot pareizu izpratni par personiskajām tiesībām un civiltiesiski aizsargājamām nemantiskajām tiesībām un labumiem ir jānorāda uz izaicinājumiem saistībā ar personisko tiesību aizsardzības civiltiesiskajiem līdzekļiem Latvijā.

Nemot vērā nemantisko tiesību un nemantisko labumu nemantisko raksturu, primārais izaicinājums ir saistīts ar atbilstoša mantiska atlīdzinājuma par nemantisku kaitējumu (kompensācijas par morālu kaitējumu) noteikšana. Skaidrs, ka vienmēr būs strīdi starp prasītāju un atbildētāju par kompensācijas apmēra atbilstību un samērīgumu. Taču ir jāuzsver divi fundamentāli izaicinājumi, kas parādās pēdējā laikā: 1) tiesas nespēja parādīt nemantisko tiesību un labumu prioritāti (pārākumu) pār mantiskajiem labumiem un 2) Latvijas likumdevēja vēlme ierobežot kompensācijas apmēru par nemantisku kaitējumu.

⁴⁶ Sk. Administratīvās apgabaltiesas 2006. gada 15. jūnija spriedumu lietā Nr. A42235304 (AA741-06/10). Nav publicēts.

⁴⁷ Sk.: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search\[number\]=2017-33-03](https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search[number]=2017-33-03)

⁴⁸ Bitāns A., 2015, 415.–420. lpp.

Dzīvība, personas ķermeniskā un garīgā integritāte, cieņa un brīvības ir vieni no nozīmīgākajiem nemantiskiem labumiem civiltiesiskajā regulējumā un atbilstoši Eiropas delikta tiesību principiem (2:102, 2. d.)⁴⁹ ir pakļaujami visplašākajai aizsardzībai. Un šis aizsardzības plašums ir norādīts 2:102 pirmajā daļā, ka aizsargājamās intereses aizsardzības apjoms ir atkarīgs no tās būtības (dabas); jo augstāka tās vērtība, jo precīzāk tā ir definēta un skaidrāka tās acīmredzamība (pašsaprotamība), jo plašāka ir tās aizsardzība. Nemantisko tiesību un labumu aizsardzības plašumu nevar nodrošināt ar nesamērīgi zemu kompensācijas summu, jo nemantiska labuma vai intereses augsto vērtību sabiedrībā var demonstrēt ar atbilstošu kompensācijas apmēru, kas parāda šī aizskartā nemantiskā labuma vai tiesības pārkumu par mantiskajiem labumiem.

Gandarījuma došana aizskartajai personai nav tikai cietušā privāta lieta. Tas ir kardināls morāles, taisnības un demokrātiskas pārvaldes princips – sodīt vainīgo personu par tās pieļauto aizskārumsu, jo ir vajadzība novērst kā aizskārēja atkārtotu aizskārumsu izdarīšanu, tā arī citus no līdzīga pārkāpuma izdarīšanas, kā arī nepieciešamība aizsargāt sabiedrību.⁵⁰ Atlīdzinājums būs atbilstīgs, ja tas bez individuālās veiksmi arī ģenerālās prevencijas funkciju.

Otrā tendence ir likumdevēja vēlme ierobežot maksimālās kompensācijas apmēru par nemantisko kaitējumu. Piemēram, jaunākajā likumā Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma⁵¹ 14. panta ceturtnā daļa paredz, ka vispārīgi nemantiskā kaitējuma atlīdzība jānosaka līdz 7 000 *euro* apmērā, savukārt maksimālais atlīdzības apmērs var tikt noteikts līdz 30 000 *euro*, ja nodarīts kaitējums dzīvībai vai sevišķi smags kaitējums veselībai. Līdzīgi kompensācijas maksimālos apmērus nosaka arī Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums⁵² 14. panta ceturtnajā daļā. Ir saprotama argumentācija pasargāt publisko budžetu, taču, vērtējot personas tiesības uz atbilstošu atlīdzinājumu tiesību aizskārumsu gadījumā Satversmes 92. panta kontekstā no ilgtermiņa skatu punkta, šo ierobežojumu leģitīmā interese ir apšaubāma, kaut vai tāpēc, ka maksimālās kompensācijas apmēra noteikšana neļauj pietiekami individualizēt kompensācijas apmēru atbilstoši konkrētam aizskārumsam un tā radītajām sekām. Tāpat ir jānorāda, ka civilprocesā tiesas šos publiskajām personām noteiktos ierobežojumus sāk attiecināt arī uz privātpersonām.⁵³ Papildus kā vēl viens izaicinājums ir jānorāda kasācijas instances tiesas konsekventie norādījumi zemākās instances tiesām uz pastāvošās tiesu prakses attiecībā uz kompensācijas apmēru ievērošanu.⁵⁴ Šie spriedumi ne vien ir pieņemti

⁴⁹ Principles of European Tort Law. European Group on Tort Law. Pieejams: <http://www.egtl.org/Principles/index.htm>; Principles of European Tort Law. Text and Commentary. Wien / NewYork: Springer, 2005, pp. 29–34.

⁵⁰ Bingham T. The Business of Judging. Oxford: Oxford University Press, 200, p. 329.

⁵¹ Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2018. 21. septembris, Nr. 188 (6274).

⁵² Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 17. jūnijs Nr. 96 (3254).

⁵³ Par to ir norādīts: Bitāns A. Tiesību attīstība nemantiskā kaitējuma jomā. Jurista Vārds. Nr. 49 (800), 2013.

⁵⁴ Sk., piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 11. oktobra spriedumu lietā Nr. C33334214, SKC-148/2018; Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 31. janvāra spriedumu lietā Nr. C30430715, SKC-23/2019.

pirms desmit un vairāk gadiem, bet ir jāņem vērā arī, ka daudzi no šiem spriedumiem tika pieņemti laikā, kad izpratne par nemantiskajām tiesībām un nemantiskajiem labumiem un to vērtību tikai sāka attīstīties. Līdz ar to nekritiska atsaukšanās uz iepriekš tiesas noteiktās kompensācijas apmēru var novest pie neatbilstošas kompensācijas par nemantisku kaitējumu noteikšanas.

Visbeidzot, kā vēl viens izaicinājums nemantisko tiesību un interešu aizsardzības jomā ir jāmin civiltiesisko aizsardzības līdzekļu pieejamības plašums un ātrums.

Mūsdienu tehnoloģiskās attīstības līmenī personas tiesību efektīva aizsardzības nodrošināšana ir jāveicina ar aizsardzības līdzekļiem, kas nav saistīti ar tiesībsargājošu iestāžu iesaistīšanu, piemēram, aizskarošu komentāru, tvītu, paziņojumu, interneta vietņu dzēšanu vai bloķēšanu. Tas ir saistīts ar tā saucamo starpnieka atbildību (*intermediary liability*), kad interneta pakalpojuma sniedzējiem rodas pastāvīgs pienākums izbeigt trešās personas pieļauto pārkāpumu tā interneta vietnē. Tas attiecas kā, piemēram, uz intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem (*Tommy Hilfiger Licensing LLC lieta*⁵⁵), tā arī uz naida runas gadījumiem (“Delfi” lieta⁵⁶).

Nemot vērā mūsdienu dzīves straujo ritumu salīdzinājumā ar civillietas izskatīšanas iespējamiem termiņiem visās trijās instancēs, ir skaidri redzams, ka esošais prasības nodrošinājuma regulējums ir novecojis un tas būtu būtiski modernizējams, un ka ir nepieciešams ieviest vienotu pagaidu noregulējuma institūtu Civilprocesā, lai varētu panākt ātrāku un efektīvāku personas aizsardzību pret nemantisko tiesību un labumu aizskārumiem, līdzīgi kā tas ir noteikts Administratīvā procesa likumā.

Kopsavilkums

1. Civiltiesības attīstījās kā individualizējošas tiesības gan civiltiesiskajā apgrozībā, gan aizskarto tiesību civilprocesuālajā aizsardzībā.
2. Personas individualitātes aizsardzība attiecas ne tikai uz personu individualizējošām tiesībām vai labumiem, bet arī uz subjektu kā individu.
3. Efektīvai personas aizsardzībai pret kaitējumu un it sevišķi pret nemantisku (morālu) kaitējumu ir liela nozīme aizskarto tiesību un likumisko interešu sekmīgas aizsardzības nodrošināšanā, it sevišķi nosakot atbilstīgu atlīdzinājumu par nemantisku aizskārumu.
4. Mūsdienu tehnoloģiskās attīstības līmenī personas tiesību efektīva aizsardzība ir jāveicina ar aizsardzības līdzekļiem, kas nav saistīti ar tiesībsargājošajām iestādēm, piemēram, aizskarošu komentāru, tvītu, paziņojumu, interneta vietņu dzēšana vai bloķēšana.
5. Tā kā esošais Civilprocesā likums nenodrošina efektīvu tiesas aizsardzību attiecībā uz aizskartajām tiesībām un to atjaunošanu, ir nepieciešams pilnveidot prasības

⁵⁵ Sk. Eiropas Savienības tiesas 2016. gada 7. jūlija lēmumu Nr. C-494/15 <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-494/15>

⁵⁶ Sk. Eiropas Cilvēktiesību Tiesas Lielās palātas 2015. gada 16. jūnija spriedumu lietā *Delfi As v. Estonia* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>

nodrošinājuma institūtu, to paplašinot, kā arī ir jāizveido vienots pagaidu noregulējuma institūts, līdzīgi kā tas ir noteikts Administratīvā procesa likumā.

6. Nevar atzīt par pamatotu valsts cenšanos ar likumu ierobežot savu civiltiesisko atbildību par personai nodarītu kaitējumu un it sevišķi nemantisko (morālo) kaitējumu, jo maksimālās kompensācijas apmēra noteikšana neļauj pietiekami individualizēt kompensācijas apmēru atbilstoši konkrētam aizskārumam un tā radītajām sekām.
7. Taisnīga atlīdzinājuma noteikšanu Latvijā ierobežo arī nepamatota tiesas atsaukšanās uz iepriekšēju tiesu praksi kompensācijas apmēra noteikšanā, neņemot vērā tās izveidošanās vēsturisko specifiku, kā arī atšķirīgos apstākļus un analogijas trūkumu.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Agarkovs M., Bratuss S., Genkins D., Serebrovskis V., Škundins Z. Civiltiesības. I sējums. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1946.
2. Bingham T. *The Business of Judging*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
3. Bitāns A. Taisnības apziņa, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu. *Jurista Vārds*. Latvijas Vēstnesis, 2003. 08. jūlijs Nr. 25/26 (283/284).
4. Bitāns A. Vispārīgie principi, nosakot kompensāciju par nemantisku aizskārumu. *Jurista Vārds*. Latvijas Vēstnesis, 2003. 14. oktobris, Nr. 37 (295).
5. Bitāns A. Tiesas ieskaits un svarīgi iemesli civiltiesisku strīdu risināšanā. Latvijas Universitātes raksti Nr. 667, Rīga: LU, 2004, 107.–132. lpp.
6. Bitāns A. Tiesību attīstība nemantiskā kaitējuma jomā. *Jurista Vārds*, 2013. 3. decembris, Nr. 49 (800).
7. Bitāns A. Personisko tiesību rašanās un izbeigšanas īpatnības. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 414.–420. lpp.
8. Gompel S. *Formalities in Copyright Law. An Analysis of their History, Rationales and Possible Future*, Wolters Kluwer: Amsterdam, 2011.
9. Hausmaninger H. *The Austrian Legal System*. Wien: Kluwer Law International, 2000.
10. Horn N., Kötz H., Leser H. *German private and commercial Law: an introduction*. Oxford: Clarendon Press, 1982.
11. Hvostovs V. *Vispārīgā tiesību teorija*. Rīga: Leta, 1924.
12. Koziol H., Steininger B. C. (eds.). *European Tort Law 2010*. Berlin: De Gruyter, 2011.
13. Koziol H., Steininger B. C. (eds.). *European Tort Law 2009*. Berlin: De Gruyter, 2010.
14. Koziol H., Steininger B. C. (eds.). *European Tort Law 2007*. Wien / NewYork: Springer, 2008.
15. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa "Cilvēka pamattiesības", Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
16. Liholaja V. *Atbildība par nedzimuša un jaundzimuša bērna dzīvības apdraudējumu*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003.

17. Markesinis B., Unberath H. *The German Law of Torts. a Comparative Treatise*. Oxford: Hart Publishing, 2002.
18. Markesinis B., Deakin S. *Tort Law*. Oxford: Clarendon Press, 1999.
19. Mullis A., Oliphant K. *Torts*. London: Macmillan, 1997.
20. Neethling J., Potgieter J. M., Visser P. J. *Neethling's Law of Personality*. Second Edition, Lexis-Nexis: Durban, 2005.
21. Poļaks R. *Tiesības uz nāvi*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.
22. *Principles of European Tort Law. Text and Commentary*. Wien / NewYork: Springer, 2005.
23. Sinaiskis V. *Civiltiesības. Latvijas vispārējo civiltiesību zinātniskā apstrādājumā. I. Vispārējie civiltiesību pamati (Prolegomena)*. Rīga: Valters un Rapa, 1935.
24. Sinaiskis V. *Latvijas saistību tiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996.
25. Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u Tiesiskās informācijas centrs, 1996.
26. Sinaiskis V. *Personiskas tiesības, alimenti un pirkšana-pārdošana*. Jurists, Rīga: Aequitas 1929, Nr. 5 (12).
27. Sinaiskis V. *Taisnības princips Latvijas civiltiesībās*. No: Jurists Nr. 7/8, 1937.
28. Sinaiskis V. *Civiltiesību teorija un prakse*. No: Jurists, Nr. 4/5, Rīga, 1933.
29. Sinaiskis V. *Personība un personiskās tiesības jaunajā Civillikumā*. No: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 2.
30. Бартошек М. *Римское право. Понятия, термины, определения*. Москва: Юридическая литература, 1989.
31. Дождев Д. *Римское частное право. Учебник для вузов*. Москва: ИНФРА М-НОРМА, 1997.
32. *Гражданский кодекс Украины: Коментарий. Том I*. Харитоновна Е., Калитенко О (ред.). Харьков: Одиссей, 2004.
33. *Гражданское право: в 4-х томах. Том 2: Вещное право. Наследственное право. Исключительные права. Личные неимущественные права*. Суханов Е. (отв. ред.). Москва: Wolters-Kluwer, 2007.
34. *Гражданское право: в 4-х томах. Том 1: Общая часть*. Суханов Е. (отв. ред.). Москва: WoltersKluwer, 2006.
35. *Гражданское право. Том 1*. Суханов Е. (отв. ред.). Москва: БЕК, 1994.
36. Муроцев С. *Гражданское право древнего Рима*. Москва: тип. А. И. Мамонтова и К°, 1883.
37. Сенчищев В. *Объект гражданского правоотношения. Актуальные проблемы гражданского права*. Москва: СТАТУТ, 1998.
38. Синайский В. *Основы гражданского права в связи с частью III Свода узаконений, действующей в Латвии и Эстонии*. Рига: Валтерс и Рапа, 1931.

Likumi

39. *Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums: LV Likums*. Latvijas Vēstnesis, 2018. 21. septembris, Nr. 188 (6274).
40. *Principles of European Tort Law. European Group on Tort Law. Pieejams: <http://www.egtl.org/Principles/index.htm>*
41. *Seksuālās un reproduktīvās veselības likums: LV Likums*. Latvijas Vēstnesis, 2002. 19. februāris, Nr. 27.

42. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 17. jūnijs Nr. 96 (3254).

Juridiskā prakse

43. Eiropas cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2015. gada 16. jūnija spriedums lietā *Delfi As v. Estonia* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105>
44. Eiropas Savienības tiesas 2016. gada 7. jūlija lēmums Nr. C-494/15 <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-494/15>
45. Eiropas Savienības tiesas 2016. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. C-582/14. Pieejams latviešu valodā: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=184668&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1328710>
46. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2018. gada 18. oktobra spriedums lietā Nr. 2017-33-03 "Par Ministru kabineta 2013. gada 5. novembra noteikumu Nr. 1268 "Ārstniecības riska fonda darbības noteikumi" 3.¹ un 15. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam".
47. Administratīvās apgabaltiesas 2006. gada 15. jūnija spriedumu lietā Nr. A42235304 (AA741-06/10).
48. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. C33334214, SKC148/2018.
49. Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 31. janvāra spriedums lietā Nr. C30430715, SKC-23/2019.

Interneta resursi

50. Austrālietis realizē izkarotas tiesības mirt. Pieejams: <http://nra.lv/pasaule/2856-australietis-realize-izkarotas-tiesibas-mirt.htm> [aplūkots 2009. gada 24. septembrī].
51. Kā dzīvo cilvēks, kuram pirmajam tiks transplantēta galva. DELFI. <http://www.delfi.lv/izklaide/skats/zinas/ka-dzivo-cilveks-kuram-pirmajam-tiks-transplanteta-galva.d?id=46161159> [aplūkots 2017. gada 17. novembrī].
52. Korejas sievietes iziet demonstrācijā pret slēptu filmēšanu, *delfi.lv*, <https://www.delfi.lv/news/arzemes/tukstosiem-sieviesu-dienvidkoreja-proteste-pret-slepto-kameru-pornografiju.d?id=50193709> [aplūkots 2018. gada 7. aprīlī].
53. Ķīnā īsteno pirmo veiksmīgo galvas transplantācijas operāciju. DELFI. [http://www.delfi.lv/news/arzemes/kina-isteno-pirmo-veiksmīgo-galvas-transplantācijas-operāciju.d?id=49460901](http://www.delfi.lv/news/arzemes/kina-isteno-pirmo-veiksmigo-galvas-transplantācijas-operāciju.d?id=49460901) [aplūkots 2017. gada 17. novembrī].
54. Mediķi Latvijā noslepkavotam vīrietim bez saskaņošanas izņēmuši nieres, *apollo.lv*, <https://www.apollo.lv/6445633/mediki-latvija-noslepkavotam-virietim-bez-saskanosanas-iznemusi-nieres> [aplūkots 2018. gada 7. aprīlī].
55. "Milzu morgs" – miruši cilvēki pārņem sociālo tīklu "Facebook", *apollo.lv*, <https://www.apollo.lv/6590624/milzu-morgs-mirusi-cilveki-panem-socialo-tiklu-facebook> [aplūkots 2019. gada 27. aprīlī].
56. Upe Jaunzēlandē oficiāli atzīta par dzīvu būtni, *apollo.lv*, <https://www.apollo.lv/5986611/upe-jaunzelande-oficiali-atzita-par-dzivu-butni> [aplūkots 2018. gada 7. aprīlī].
57. Vācijā atrakciju parkā meitene nejauši atrod sava vectēva kapakmeni, *delfi.lv*, <http://www.delfi.lv/news/arzemes/vacija-atrakciju-parka-meitene-nejausi-atrod-sava-vecteva-kapakmeni.d?id=49538825> [aplūkots 2018. gada 7. aprīlī].